

СУЧАСНИЙ СТАН ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕГЛАМЕНТУВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

CURRENT STATUS FUTURE MIGRATION AND REGULATION OF LABOR RELATIONS

Кравчук П.С.,
аспірант

Хмельницького університету управління та права

Стаття присвячена аналізу стану трудової міграції із України та в Україну. Розкрито причини та наслідки трудової міграції для України і як для країни-донора, і як для країни-реципієнта. Окреслено проблеми правового регламентування трудових відносин із міжнародними мігрантами та перспективи їх вирішення.

Ключові слова: трудова міграція, міжнародна трудова міграція, країна-донор, країна-реципієнт, економічно активне населення, регламентування трудових відносин.

Статья посвящена анализу состояния трудовой миграции из Украины и в Украину. Раскрыты причины и последствия трудовой миграции для Украины и как для страны-донора, и как для страны-реципиента. Очерчены проблемы правового регулирования трудовых отношений с международными мигрантами и перспективы их решения.

Ключевые слова: трудовая миграция, международная трудовая миграция, страна-донор, страна-реципиент, экономически активное население, регламентация трудовых отношений.

The article is devoted to analysis of status of labor migration from Ukraine and into it. Sources and conclusions of labor migration of Ukraine as for the state-donor and as for the state-recipient are opened. Problems and perspectives of law regulation of labor relations with international labor migrants are circulated.

Key words: labor migration, international labor migration, state-donor, state-recipient, economically active population, regulation of labor relations.

Постановка проблеми. З прийняттям Закону України «Про міжнародне приватне право» Україна отримала одну із найбільш прогресивних кодифікацій правових норм, які покликані врегульовувати приватноправові відносини з іноземним елементом. Традиційно до цієї групи належать і відносини, які складаються у зв'язку з міжнародною трудовою міграцією, різними видами відряджень українських громадян за кордон, роботою в міжнародних організаціях системи ООН, працею на підприємствах з іноземними інвестиціями, а також трудовою діяльністю моряків. Чинне законодавство України та міжнародні договори доволі послідовно врегульовують правовий статус таких працівників, передбачаючи гарантії зайнятості, виконання трудової функції, а також ряд гарантій, які стосуються членів сімей таких працівників.

Однією із тенденцій розвитку сучасних суспільно-економічних систем є глобалізація, проявами якої є вільне «переливання» капіталів, товарів та робочої сили. «Переливання» робочої сили, яке полягає у переміщенні трудових ресурсів між різними країнами, набуває формалізованого вигляду в такому виді міжнародних економічних відносин, як трудова міграція. Під трудовою міграцією розуміють переміщення особи з метою тимчасового працевлаштування, що супроводжується перетинанням державного кордону (зовнішня трудова міграція) або меж адміністративно-територіальних одиниць держави (внутрішня трудова міграція) [13]. Як правило, найпотужнішим каталізатором міжнародної трудової міграції є зна-

чна різниця в рівнях економічного й соціального розвитку країн та особливості демографічної ситуації у них: чим бідніша країна та чим більша кількість у ній населення, тим вірогіднішою є масова трудова міграція. Тобто міграційний потенціал країн, що розвиваються, є значно більшим, ніж розвинутих країн. Зазвичай країни із низьким рівнем життя є «донорами» трудових мігрантів, а високо розвинуті країни – їх «реципієнтами». За такою логікою речей, Україна, на жаль, досі є країною-донором, і масштаби міжнародної трудової міграції з нашої держави набувають рис катастрофічних із усіма можливими соціально-економічними, морально-психологічними, політичними наслідками. Водночас відбувається і зворотній процес – насичення соціальної структури та окремих публічних і приватних інституцій в Україні закордонними працівниками-спеціалістами. Таким чином, для формування ефективної системи правового регулювання трудових відносин, та вибору методів з арсеналу сформованого у міжнародному приватному праві (матеріально-правового та колізійно-правового регулювання) необхідно проаналізувати загальні тенденції розгортання сучасного процесу трудової міграції та визначитися з її видами. Такий стан речей власне й обумовлює актуальність теми дослідження.

Стан дослідження. Проблеми трудової міграції знайшли своє відображення у дослідженнях багатьох вітчизняних науковців. Зокрема, крізь призму соціально-економічних процесів та явищ дане питання висвітлювали А.В. Гура [1], С.О. Жовнір [3], Л.Г. Лук'янова Л. [7], В.Д. Патійчук [10], а у сфері

юридичної науки – С.Н. Сергєєва [12.], Н.М. Філіпова [14] та інші.

Виклад основного матеріалу. Спроба формалізувати оцінку міграційного потенціалу різних країн світу була зроблена в підході В.І. Мойсей. На її думку, міграційний потенціал можна оцінити за допомогою двох індикаторів: «притягання – відштовхування» (ВВП на одну особу; індекс людського розвитку), «наявність соціальних мереж мігрантів» (кількість іммігрантів у країні; грошові перекази з країни в перерахунку на одного іммігранта).

За чинниками «притягання – відштовхування» вищі позиції у світовому рейтингу посідають розвинуті країни, а також країни-експортери енергоресурсів (Катар (1,33), ОАЕ (1,098)). Проте більшість країн із високим рівнем індикатора міграційного потенціалу, який ідентифікує чинники «притягання – відштовхування», зосереджена в європейському регіоні, тобто в регіоні, де розташована Україна, яка посідає 75 позицію щодо зазначеного індикатора (значення 0,77). Оскільки суттєва частка міграції припадає на країни, що межують або розташовані в одному географічному регіоні, то відставання України за індикатором чинників «притягання – відштовхування» свідчить про те, що країна може виступати в міжнародній міграції переважно як донор робочої сили щодо розвинутих країн. За індикатором «соціальні мережі мігрантів» найбільше розвинуті соціальні мережі мігрантів очікувано у США (1,00), де кількість мігрантів найвища. Україна за цим індикатором також входить до перших 40 країн світового рейтингу (26 позиція), насамперед завдяки великій кількості мігрантів на своїй території. Високі значення міграційного потенціалу мають США, Люксембург, Нідерланди, інші розвинуті європейські країни, країни-експортери енергоресурсів, Канада, Австралія, Ізраїль. Україна посідає 63-ттю позицію [8, с. 143–145].

В Україні протягом останніх років серед економічно активного населення (віком від 15 до 70 років) за методологією Міжнародної організації праці рівень безробіття визначається десь на рівні 7,4–7,5% економічно активного населення [11]. Це означає, що сьогодні приблизно 1,65–1,7 млн. осіб із загального числа економічно активного населення України є потенційними трудовими мігрантами. Реальна ж кількість трудових мігрантів із України щороку в середньому складає 1,2 млн. осіб. Потоки трудових мігрантів із України в різні країни розподіляються нерівномірно залежно від регіону їх проживання. Так, наприклад, із західного регіону України (Рівненська, Волинська, Львівська, Закарпатська, Чернівецька, Івано-Франківська, Тернопільська області) 35% трудових мігрантів їдуть в Італію, 20% – в Росію, 19% – в Іспанію; з центрального регіону України (Хмельницька, Вінницька, Кіровоградська, Черкаська, Київська, Чернігівська, Житомирська, Полтавська, Сумська області) 45% – в Росію, 27% – в Італію; з південно-східного регіону (Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька, Дніпропетровська, Донецька, Луганська, Харківська області, Автономна Республіка

Крим) 53% – в Росію, 11% – в Італію [3]. Вище охарактеризований підхід до структурування трудових мігрантів, як бачимо, враховує такі класифікаційні ознаки, як вік, гендер, освіта, ареал проживання. Разом із тим існує й інший підхід до класифікаційних критеріїв щодо трудових мігрантів. Наприклад, привертає увагу підхід, згідно з яким трудових мігрантів поділяють на чотири рівні за ступенем легальності: 1) *офіційні трудові мігранти* – українські громадяни, які, виїжджаючи за кордон, декларують участь у трудовій діяльності як мету виїзду та є легальними трудовими мігрантами в приймаючих країнах (саме їх і фіксує офіційна статистика); 2) *неофіційні легальні мігранти* – громадяни України, які здійснюють поїздки за кордон, декларуючи їх метою туризму, відвідуванням родичів тощо, з подальшим працевлаштуванням та реєстрацією в країні-реципієнті; учасники таких поїздок не можуть відстежуватись вітчизняною статистикою, але при цьому стають цілком легальними трудовими мігрантами в країнах-реципієнтах; 3) *«вдалі» нелегальні мігранти* – громадяни України, які здійснюють поїздки за кордон, пов'язані з незареєстрованою зайнятістю видами діяльності, дозволеними законодавством відповідних країн; 4) *мігранти-жертви злочинних угруповань* – громадяни України, які стають жертвами торгівлі людьми та інших випадків перебування в нелегальних умовах, або зайняті протиправною діяльністю за кордоном не з власної волі [5].

І хоча із врахуванням перманентних кризових явищ в економіці України в 2015 році, нестабільності соціально-політичного середовища в країні, а також інтеграційних перспектив з країнами Європейського союзу Україна найближчим часом залишатиметься «донором» робочої сили, про що також свідчить міжнародний рейтинг міграційного потенціалу, в якому наша держава займає 35 місце із 39 позицій серед європейських держав (низькі позиції свідчать про «донорський» трудовий міграційний потенціал держави), не брати до уваги викладені вище позитивні та негативні наслідки міжнародної трудової міграції в Україну не можна. Однією із причин необхідності враховувати такі наслідки є міграційний потенціал України щодо багатьох країн Африки та Азії, що робить можливим формування в майбутньому стійких міграційних потоків із країн цих регіонів до України.

Узагальнюючи вище викладене, робимо висновки, що явище міжнародної трудової міграції в Україні набуває дедалі більших масштабів. Попри ряд певних економічних вигод від міжнародної трудової міграції як «донорської», так і «реципієнтної», домінуючими все ж залишаються негативні наслідки даного соціально-економічного явища. За умов неналежних державного контролю та державної міграційної політики, неефективного нормативно-правового регулювання міграційних процесів такі негативні наслідки є потенційними каталізаторами соціальної, економічної, політичної, демографічної, релігійної, моральної криз (як приклад, європейська міграційна криза 2015 року).

На цьому тлі основними проблемними питаннями у сфері міжнародної трудової міграції в Україні, які потребують нагального врегулювання, є такі: 1) налагодження обліку трудових мігрантів, які працюють за межами України. Вище уже йшлося про те, що сучасна статистика об'єктивно не відображає міжнародних міграційних процесів із України та в Україну. Причиною цього є потужний «тіньовий» сектор міграції, розвинене нелегальне посередництво у сприянні мігрантам, значна кількість «транзитних» мігрантів тощо; 2) активізація політики щодо формування привабливого внутрішнього ринку праці, що дасть змогу забезпечити державу від масового «відтоку мізків» та, як наслідок, інтелектуальної катастрофи, зменшить рівень безробіття серед економічно активного населення тощо. Крім того, за умов розвиненого внутрішнього ринку праці Україна зможе стати державою-«реципієнтом» для трудових мігрантів не лише із бідних країн, але й із більш розвинутих, економічно благополучних країн; 3) проведення політики посилення правового захисту мігрантів-громадян України, які працюють за кордоном (у тому числі, і через широке використання можливостей приватно-правового регулювання). Політика регулювання трудової міграції має виходити з того постулату, що право громадянина виїжджати за рубіж є невід'ємним від його права на гідний рівень життя вдома, тобто мати роботу або власну справу, яка б дозволяла реалізовувати себе, забезпечувати добробут сім'ї. Основою державної еміграційної політики мають стати міждержавні угоди з країнами – потенціальними споживачами нашої робочої сили, які базуватимуться на міжнародному праві, що забезпечить політичні та соціальні гарантії працівникам-емігрантам, виходячи з таких принципів: юридичної й економічної свободи громадян будь-якої країни; економічної доцільності обміну трудовими ресурсами; визнання міждержавного обміну робочою силою важливим елементом міжнародних економічних відносин; ротації основної маси мігрантів; 4) проведення політики превентивних заходів щодо запобігання нелегальним трудовим міграціям. Із цією метою необхідно внести зміни до двосторонніх угод з основними країнами-«реципієнтами» щодо розширення міграційних квот, визначивши ступінь їхньої дієвості і ефективності в регулюванні трудової міграції, а з рештою країн – укласти такі угоди. Наявність угод та внутрішніх нормативно-правових документів, а також інші заходи міграційної політики дадуть змогу ефективніше регулювати міграційні процеси, стримувати нелегальну міграцію, зберігати висококваліфікований працересурсний потенціал, забезпечуючи йому надійний соціальний захист і водночас поповняти державний бюджет країни [7].

Висновки та перспективи дослідження. Необхідність вирішення викладених вище проблем обумовлює потребу визначити можливі шляхи їх розв'язання. Передусім йдеться про подолання прогалів і протиріч в національному міграційному законодавстві шляхом: 1) приєднання до міжнародних угод, що регулюють проблеми зовнішньої та вну-

трішньої міграції; внесення доповнень та уточнень у ті нормативно-правові акти, котрі цього потребують (до Законів України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», «Про імміграцію» тощо); 2) залучення до практичного використання політичних рішень, міжурядових механізмів, розроблених Міжнародною конференцією з питань боротьби з неконтрольованою нелегальною міграцією та спрямованих на стримування напливу іммігрантів до Східної та Центральної Європи.

Аналіз підходів до класифікації працівників-мігрантів дає можливість екстраполувати важелі правового впливу на трудові відносини, до яких залучено зазначених осіб. Так, можливості колізійно-правового регулювання фактично стосуються трудових відносин лише офіційних трудових мігрантів, які частіше укладають трудові договори на етапі попереднього погодження з майбутнім працедавцем, що часто відбувається до фактичного виїзду за межі України або після прибуття до країни місця-працевлаштування. Стосовно інших категорій (більшості) трудових мігрантів говорити про перспективи використання як матеріально-правового, так і колізійно-правового методу регулювання трудових відносин є передчасним до вирішення гострих проблем нелегальної (тіньової) трудової міграції. Водночас ствердження міжнародного трудового права дозволяє стверджувати, що незважаючи на фундаментальні напрацювання у сфері матеріально-правового регулювання цих відносин, колізійні аспекти залишаються все ще недослідженими, як і невичерпні можливості такого методу правового регулювання трудових відносин. Про це свідчать і обмеженість системи колізійного регулювання міжнародних трудових відносин, яка втілена у Законі України «Про міжнародне приватне право», і відсутність протягом останніх двадцяти років наукових розробок, які б стосувалися питань колізійного регулювання трудових відносин в міжнародному приватному праві. Пов'язано це не в останню чергу з тим, що національні традиції та особливості колізійно-правового регулювання в Україні лише розпочинають складатися. І якщо у сфері договірної права система колізійного регулювання відображає найбільш прогресивні тенденції розвитку колізійного права, то в аспекті регулювання міжнародних трудових відносин вітчизняне колізійне право лише формується.

Як свідчить досвід зарубіжних країн, які мають давні традиції розвитку колізійних принципів, позитивний вплив на розвиток трудових відносин з іноземним елементом мають такі колізійні принципи, як закон країни місця відрядження (*lex loci delegationis*), принцип автономії волі (*lex voluntatis*) та інші. Разом з тим з розширенням та поглибленням сфер міжнародної праці та ускладненням процесів трудової міграції потребують окремого вивчення загальні механізми колізійного регулювання та особливості застосування застережень про публічний порядок (*ordre public*), зворотної відсилки та відсилки до права третьої держави (*renvoi*) імперативних норм тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гура А.О. Зовнішня трудова міграція в Україні: сучасні тенденції та наслідки / А.О. Гура // Збірник наукових праць ХНПУ «Економіка». – 2014. – Вип. 4. – С. 185–192.
2. Дембіцька О.О. Сучасний стан та негативні наслідки міжнародної трудової міграції населення / О.О. Дембіцька, А.О. Дембіцька, Л.П. Сисюк / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/33_DWS_2010/33_DWS_2010/Economics/74167.doc.html.
3. Жовнір С.М. Українська трудова міграція: реалії, перспективи, вектори модернізації державної політики в управлінні нею / С.М. Жовнір // Український соціум. – 2014. – №4 (51). – С. 144–159.
4. Зовнішні трудові міграції з України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.geograf.com.ua/geoinfocentre/20-human-geography-ukraine-world/268-ref22041102>.
5. Капітан В.С. Трудова міграція як аспект проблеми зайнятості України / В.С. Капітан // Ефективність державного управління. – 2012. – Вип. 32. – С. 474–481.
6. Кукурудза І.І. Україна у світових процесах трудової міграції : [монографія] / І.І. Кукурудза, Т.І. Ромащенко. – Черкаси : ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2012. – 252 с.
7. Лук'янова Л.М. Проблеми і перспективи розвитку зовнішньої трудової міграції в Україні / Л.М. Лук'янова / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zbirnik.bukuniver.edu.ua/issue_articles/10_1.pdf.
8. Мойсей В.І. Зовнішні економічні ефекти міжнародної міграції робочої сили : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / В.І. Мойсей. – Львів, 2015. – 235 с.
9. Нелегальна міграція та політика держави щодо її протидії : Фондова лекція з дисципліни «Міграційне право» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/ad/lectures/protudiya-nel_migr.docx.
10. Патійчук В.О. Українські заробітчани у сучасних міграційних європейських процесах / В.О. Патійчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/4904/1/Patiichuk.pdf>
11. Постанова Верховної Ради України Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Українська трудова міграція: стан, проблеми та шляхи їх вирішення», прийнята 05 листопада 2013 року № 680-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/680-18>.
12. Сергєєва С.М. Нормативно-правове регулювання трудових відносин, ускладнених іноземним елементом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / С.М. Сергєєва ; Одеська Національна юридична академія. – О., 2004. – 19 с.
13. Сирочук Н.А. Міжнародна трудова міграція українців до країн Європейського Союзу: фактори впливу / Н.А. Сирочук // Вісник Київського політехнічного інституту. – 2014. – № 12. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : economu.kpi.ua/files/files/12_kpi_2014.doc.
14. Філіпова Н.В. Соціальний захист трудових мігрантів у країнах ЄС та в Україні / Н.В. Філіпова // Актуальні проблеми державного управління. – 2013. – №1(43). – С. 378–385.

УДК 347.1+340.11

**МЕХАНІЗМ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

**MECHANISM OF CIVIL REGULATION:
THEORETIC-METHODOLOGICAL ASPECT**

Мазур В.В.,
аспірант

Інституту законодавства Верховної Ради України

Стаття присвячена ключовим засадам розуміння механізму цивільно-правового регулювання. Розкрито зміст поняття «правове регулювання цивільних відносин», висвітлені питання співвідношення правового регулювання та правового впливу. Досліджуються інструментальний, діяльнісний, системний та комплексний методологічні підходи, з точки зору яких можливе осмислення даної проблематики, а також результати їх застосування у цивілістиці.

Ключові слова: механізм цивільно-правового регулювання, механізм правового регулювання, правове регулювання цивільних відносин, правовий вплив.

Статья посвящена ключевым принципам понимания механизма гражданско-правового регулирования. Раскрыто содержание понятия «правовое регулирование гражданских отношений», освещены вопросы соотношения правового регулирования и правового воздействия. Исследуются инструментальный, деятельностный, системный и комплексный методологические подходы, с точки зрения которых возможно осмысление данной проблематики, а также результаты их применения в цивилистике.

Ключевые слова: механизм гражданско-правового регулирования, механизм правового регулирования, правовое регулирование гражданских отношений, правовое воздействие.

The article is dedicated to key principles of understanding the mechanism of civil regulation. The meaning of the concept of «legal regulation of civil relations» has been clarified; the problem of relation between legal regulation and legal effect has been studied. Instrumental, activity, systemic and comprehensive methodological approaches have been studied, in terms of which it is possible to understand these problems and the results of their application in civil law.

Key words: mechanism of civil regulation, mechanism of legal regulation, legal regulation of civil relations, legal impact.